

Eötvös Loránd Kollégium
Nyelvészeti Műhely
2013. 03. 25.

**Figurativitás a nyelv határain túl:
mono- és multimodális alakzatok
játékfilmekben**

Dr. Nemesi Attila László

képi metaforák –
hogyan ismerjük fel őket?

Diegézis, diegetikus ábrázolás

Gör. *diégészisz*, lat. *narratio*: a retorikában a beszédnek a bevezetés után jövő része, amelyben a szónok részletesen ismerteti a bevezetésben csak felvillantott témát.

A filmelmélet „diegézisen” a történet fiktív világát érti.

Nem diegetikus megoldások

Eisenstein: *Sztrájk* (1925)

Chaplin: *Modern idők* (1936)

Nem diegetikus megoldások

René Clair: *A millió* (1931)

Az egyik jelenetben egy csapat férfi verekszik egy kabátért, amelyben értékes lottójegy van. Közben nem diegetikus hangbevágás hallható egy rögbiarénából.

Hipotézisek:

1) A játékfilmek képi és multimodális alakzatai inkább „dekoratív” és esztétikai jellegűek; valamilyen fokú művészi törekvést tükröznek az alkotók részéről, szemben a nyelvvel, amelybe a legfontosabb trópusok/alakzatok mélyen beleivódtak, megvalósulásaik jórészt konvencionalizálódtak. Kivétel ez alól a *pars pro toto* típusú szinekdoché és bizonyos metonímiák.

Hipotézisek:

2) A kétlépcsős pragmatikai modell (Grice, 1975; GIORA, 2003; NEMESI, 2009) filmekre való alkalmazásával feltételezhetjük, hogy vannak olyan „nyomok”, amelyek rávezetik a nézőt a nem konvencionális képi és multimodális alakzatok észrevételére (ezeknek a nyomoknak legalábbis egy része a grice-i maximák analógiájára képzelendő el), majd a megfelelő jelentéstársítás további alakzatspecifikus kognitív mechanizmusok alapján történik.

Hipotézisek:

3) A következő képi alakzatok biztosan előfordulnak a filmekben: metafora, metonímia, szinekdoché, allegória, szimbólum, túlzás, alullicitálás (eufemizmus), irónia, ellentét (oximoron, paradoxon), emfázis, allúzió. Az osztályozás buktatói hasonlóak, mint a nyelvi alakzatok esetében: a szinekdochét tekinthetjük a metonímia egyik fajtájának, az allegória makroszintű metafora, olykor esetleg metonímia, kérdéses a szimbólum és a hasonlat státusa stb.

Hipotézisek:

4) Ahogy léteznek komplex nyelvi alakzatok, úgy léteznek képi alakzattársulások is (pl. metonimikus metafora vagy metaforikus metonímia, ironikus ellentét, túlzó metafora).

Egy lehetséges tipológia:

- metafora
- metonímia/szinekdoché
- irónia
- túlzás
- alullicitálás
- ellentét (képi paradoxon/oximoron)
- utalás (allúzió)
- emfázis
- szimbólum
- allegória

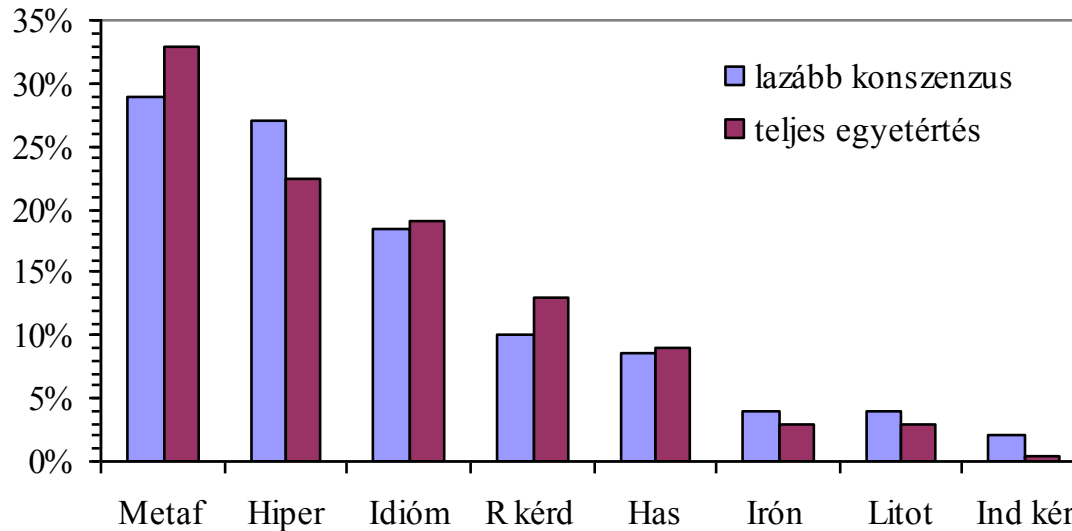

Osztályozás:

- diegetikus –
nem diegetikus
- figurativitás makro-
és mikroszinten
- egyszerű képi vagy
multimodális
alakzatok (pl. kép +
hang + szöveg)

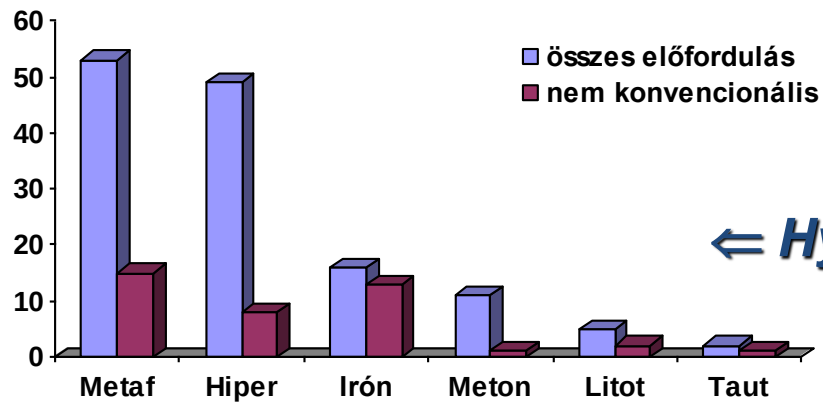
Kreuz et al. (1996)

Figurative language occurrence and co-occurrence in contemporary literature

korpusz:

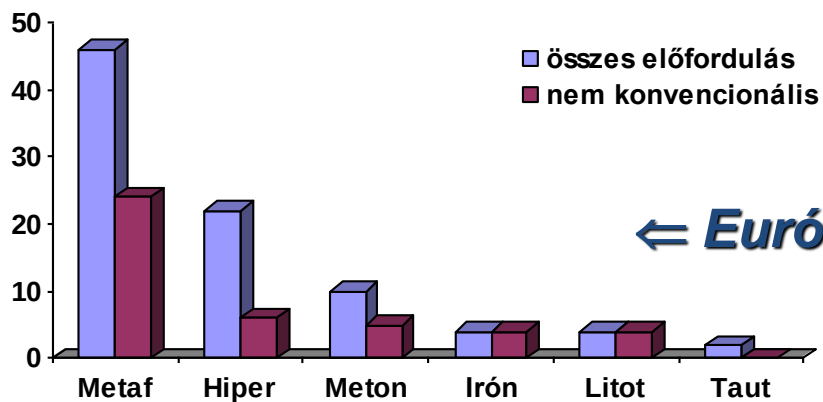
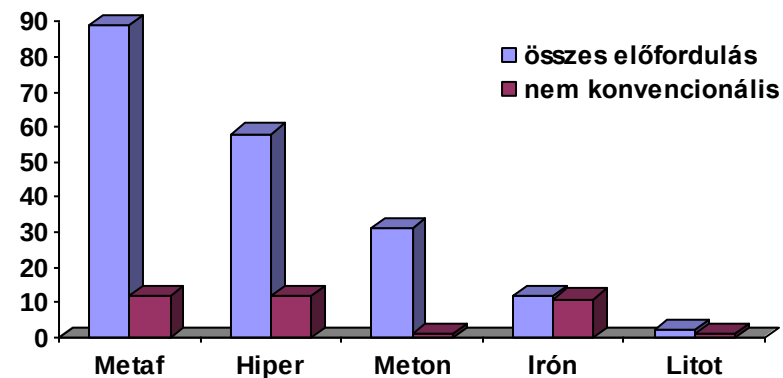
- 96 old. (amerikai elbeszélő szövegek)
- 38 ezer szövegszó
- oldalanként átlagosan 10,9 figuratív kifejezés
- egy oldalon kb. 400 szövegszó
- kb. minden 37 szóalak figuratív

⇐ *Hyppolit, a lakáj* (1931)

Lovagias ügy (1936) ⇒

⇐ *Európa nem válaszol* (1941)

Hyppolit, a lakáj

Rend.: Székely István

Hyppolit alakja alsó kameraállásból:
A JELENTŐS NAGY metafora (vö. a szocialista realizmus szoborábrázolásai)

Makáts zongorafutama:
kezei túlfutnak a
billentyűkön (túlzás?)

Lovagias ügy

Rend.: Székely István

„Alázatos
szolgája,
főnök úr!”

„vegetatív
tünet” a
lelkiállapot
jelölésére
– túlzó
metonímia

irónia vagy pusztán helyzetkomikum?

Európa nem válaszol

Rend.: Radványi Géza

- i. New York villogó-vibráló éjszakai fényei ⇒ a világpolitika nyugtalansága, a háború előérzete („ideges” zenével, hanghatásokkal kiegészülve)
- ii. képi szinekdoché: a gőzhajó kéménye a beszállásnál, a hajó mozgásba lendülő gépezete elinduláskor (rész az egész helyett)
- iii. borús, felhős ég a tenger fölött – „borús” kilátások
- iv. az öreg Benedek János összetört pipája ⇒ rosszul lesz a hajón, összeesik, nem sokkal később meghal (metafora – AZ ÉLET TÖRÉKENY TÁRGY)
- v. a fiókban kotorászó kéz – szinekdoché (KÉZ AZ EMBER HELYETT)

<http://www.youtube.com/watch?v=6KgXVq7HezY>

Kölcsönként kastély

Rend.: Vajda László

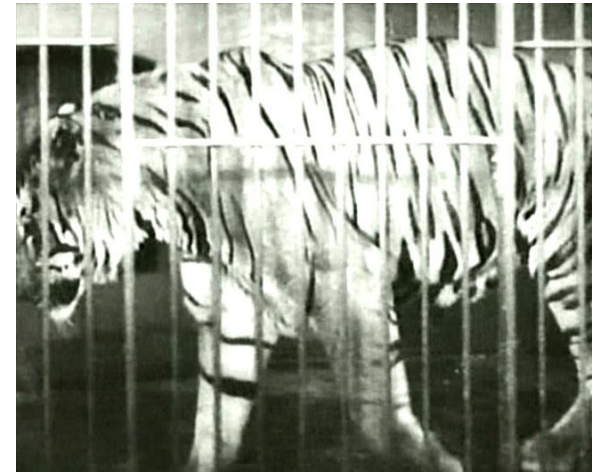
- i. két jelenetben Koltay Gábor lehetetlen gyorsasággal távozik ügyvédjétől (egyik pillanatban még a fotelban ül, aztán mire az ügyvéd megfordul, már az üres fotelt látjuk, majd a lépcsőn lefelé rohanó Koltayt) – képi hiperbola

Kölcsönkért kastély

Rend.: Vajda László

- ii. az erélyes-veszekedős Stanci néni mint vadul felmorduló tigris (az állatkertben) és „harapós kutya” (a birtokon) –

AZ EMBERI HABITUS
ÁLLATI HABITUS

Kölcsönkért kastély

Rend.: Vajda László

- iii. az eljegyzési vacsorán a kastélyban az egyre szaporodó üres üvegek képe a sarokban a bőséges italfogyasztásra, jókedvre utal (metonímia – OK AZ OKOZAT/HATÁS HELYETT)

Halálos tavasz (1937)

Rend.: Kalmár László

- i. Egry Iván lakást keres – leveszik a „szoba kiadó” táblát; amikor elköltözik, ismét kiteszik a kapura (kép + szöveg típusú metonímia)
- ii. Iván rájön, hogy Edit Ahrenberggel randevúzik, számon kéri – indulatában felborítja az asztalt, s a csészék leesnek, összetörnek (metafora: A SZERELEM/BIZALOM TÖRÉKENY TÁRGY)

Halálos tavasz (1937)

Rend.: Kalmár László

- iii. az előbbi metafora visszatér, amikor Egy Józst gyanúsítja – ezúttal alaptalanul – azzal, hogy mással volt (megüti a nőt, aki az asztalra esik, a csészék pedig a földre, összetörve); Egy dühében olyan erővel vágja be az ajtót, hogy az üveg kitörik – később, amikor belátja, hogy tévedett, megpróbálja helyrehozni a hibáját – a vidáman fütyörésző üveges kicseréli az ajtóban a törött üveget)

Halálos tavasz (1937)

Rend.: Kalmár László

iv. Egry birtokán Józsát a feleségeként mutatja be a személyzetnek – kétszemélyes ágyat vetnek nekik; Józsa és Iván megcsókolják egymást, s ami ezután történik, arra a megvetett ágy képe utal (metonímia + alullicitálás/eufemizmus)

v. Iván egy budai házban bérel szobát, hogy Edittel itt találkozhassanak. Amikor Iván öngyilkos lesz, a szobában a falióra megáll (AZ ÉLET EGY MŰKÖDŐ ÓRA)

Kontroll (2003)

Rend.: Antal Nimród

szimbólumok,
allegóriák,
metaforák,
metonímiák

Képi túlzás (+ metafora)

Királyi esküvő (1950)

Vö. Grice első
minőségmaximájával...

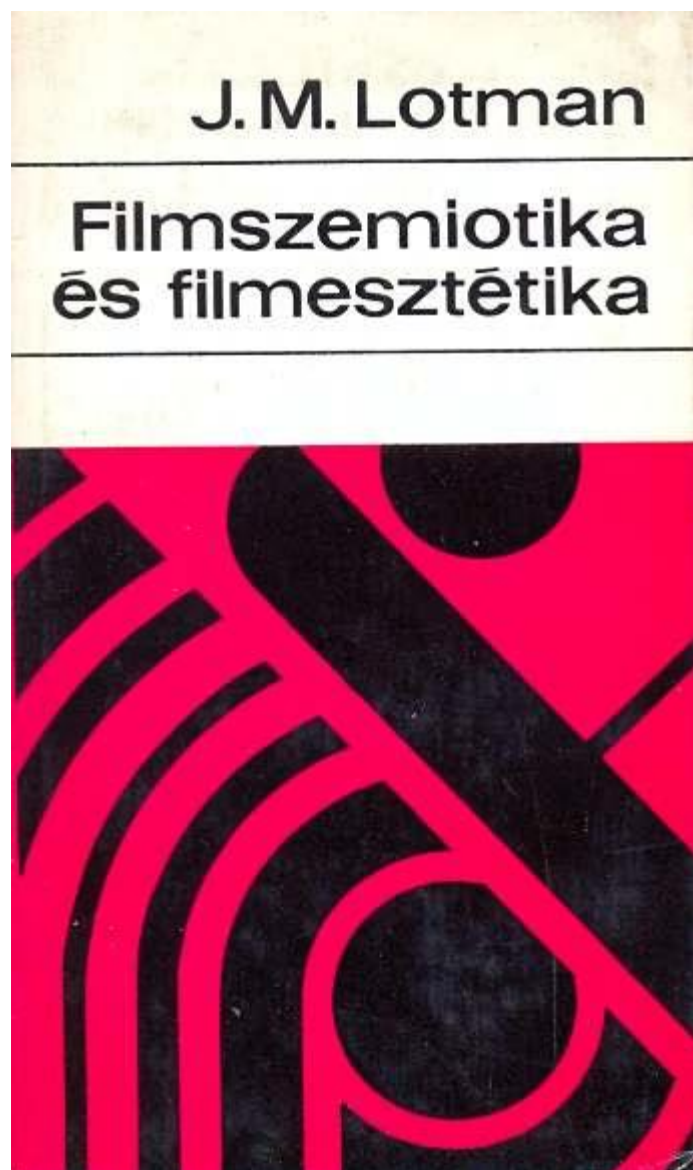
A projekt az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Utalás (allúzió)

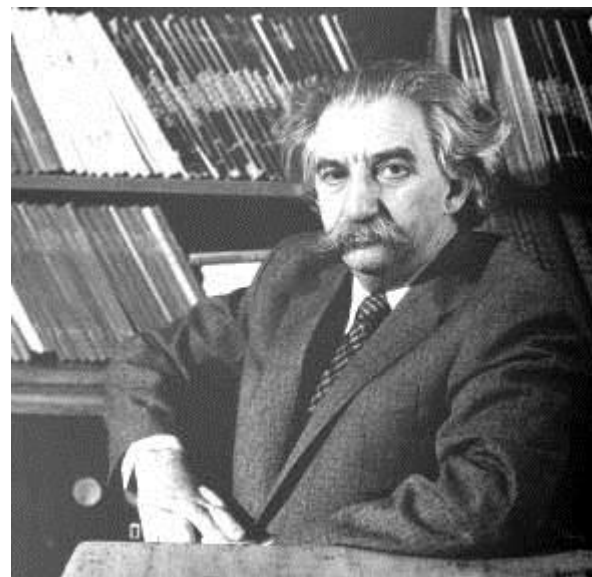
Vidám fickók (Веселые ребята) (1934)

Varga Anna 2008. Az 1917-es forradalom paródiája az első szovjet zenés filmvígjátékban. In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.), *Ezerarcú humor*. Budapest: Tinta, 273–281.

Eltérés a narratív ábrázolás „maximáitól”

*The
End*